

- of the Ukrainian Revolution. *Ukrainian Historical Magazine*. 1, 68–85. [in Ukr.]
32. Tereshchenko, Y. (2011). Social-economic policy of the governments of the UNR of the Central Rada. *Studies on the history of the Ukrainian revolution of 1917-1921: in the honor of Ruslan Yakovlevich Pirog*. K.: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukr.]
33. Terlyuk, I. (2016). The agrarian question as a factor of the legal policy of Ukrainian state formations (1917-1921): the introduction of national land legislation. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*. Lviv. 850, 461–468. [in Ukr.]
34. Tricisha, A. The agrarian question in the activity of the Ukrainian party of socialist-federalists during the period of the Ukrainian revolution of 1917-1920. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13906> [in Ukr.]
35. Ukrainian Central Rada: documents and materials. (1996). (Vols. 1–2). (Em. V. Verstyuk). – K. : Scientific thought. [in Ukr.]
36. Khmil, I. (1992). *Pershyi Vseukrainskyi selianskyi zizd*. K., 2. (p. 2). [in Ukr.]
37. TsDIAK Ukrainy, f. 1435, op. 1, spr. 9; TsDIAK Ukrainy, f. 1435, op. 1, spr. 6; TsDIAK Ukrainy, f. 385, op. 1, spr. 1762; TsDIAK Ukrainy, f. 386, op. 1, spr. 574.
38. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 1115, op. 1, spr. 1. Provisional land law of the UPR, 185–187 ark.
39. Shchetykina, T. (2014). The formation of public administration in the agrarian sector during the time of the Ukrainian Central Rada (1917-1918). *Scientific Bulletin of the Kherson State University*. 1, p. 76. [in Ukr.]

A. Berestoviy, Y. Pasichna

AGRICULTURAL LEGISLATION OF THE CENTRAL COUNCIL: INFLUENCE OF POLITICAL FACTOR

The brief period of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 was extremely rich in events that influenced all spheres of life of the society. Today, the Ukrainian revolution is viewed as a socio-cultural, multidimensional phenomenon that affected the process of national construction of the Ukrainian state.

The authors aims to explore the views of the leading representatives of the Tsentralna Rada (the Central Council) on the solution of the agrarian Issue and also their influence on the agrarian legislation of the Tsentralna Rada.

Aggravation of the agrarian issue in the spring - autumn of 1917 was a consequence of many years of ill-conceived agrarian policy of the royal power. Peasants perceived the revolution as an end to the old land regime and were confident that the government will soon begin to address the agrarian issue. However, this issue remained unresolved, which caused socio-political activity of the peasantry.

The Tsentralna Rada had all the information on the socio-political, social and economic situation in the state. However, it was delaying the decision of the agrarian issue. There are many scientific studies in the world and native historiography on objective and subjective reasons that interfered with the solution of the agrarian issue. One of the subjective reasons, in our opinion, was personality factor.

Socialization, nationalization, municipalization, establishment of labor and consumer norms, "minimum" and "maximum" measures, alienation of land and leaving it with its previous owners, free and paid alienation of land, allowing land to be on local self-government, communities and states disposal – this is just a short list of the main agrarian provisions of political parties. Political parties criticized the agrarian programs of their opponents and proved relevance of their own programs. The versatility of the agrarian regulations of various political parties and their inability to find a common solution has become a barrier to the development of the agrarian legislative platform of the Tsentralna Rada.

Key words: Central Council, agrarian law, peasantry.

УДК 94(477): 943

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-14-18

O. A. Бундак

кандидат історичних наук, доцент, заступник
директора з науково-методичної роботи Луцького
інституту розвитку людини Університету «Україна»

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ (СПІЛКИ, ОБ'ЄДНАННЯ)

У статті вивчено процес зростання політичної свідомості українського селянства, у контексті соціально-економічних і політичних подій та безпосередньої участі в них селянства в першій половині ХХ ст. Підкреслено, що цей процес виявився у створенні різнопланових організацій, об'єднань та спілок, де, поряд із економічними вимогами, ставилися і політичні, боротьбі різних партій і організацій за селянство. Зацентовано увагу на формах вияву участі селянства у суспільно-політичному житті держави; створенні власних організацій або приєднанні до уже існуючих.

Ключові слова: політизація, селянство, політична організація, політична партія, форми протесту, спілки, Союзи, свідомість, менталітет.

Постановка проблеми. В останні десятиліття селянськознавча тема стала тим науковим напрямом, який переживає своєрідний ренесанс в новітній українській історіографії. Аграрне питання, шляхи і темпи модернізації українського села, участь селян у військових подіях, організаціях та об'єднаннях в першій половині ХХ ст. – ось неповний перелік тематичних лакун, які особливо помітні в сучасних історико-політичних дослідженнях. Це зумовлює пильний інтерес дослідників до зростання політичної свідомості селянства та його посильної участі в утворенні та діяльності різнопланових організацій, до набуття практичного досвіду політичної діяльності.

У запропонованій науковій розвідці ми ставимо за мету розглянути політизацію українського селянства, яка реалізовувалася в практичній площині шляхом створення та його участі в різнопланових об'єднаннях.

Актуальність запропонованої теми зумовлена активною участю селянства у політичних процесах першої половини ХХ століття; відсутністю ґрунтовних досліджень щодо участі селян в організаціях, спілках, союзах на прикордонних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, співзвучні з нашою темою, знайшли висвітлення у науковій літературі [1; 2; 3; 4; 5]. Окремі селянські політичні цінності, настанови і стандарти вивчено у працях В. Марочка, С. Корновенка [6; 7]. Аналіз ментальних характеристик селянства в контексті конкретної історичної епохи представлено у роботах Ю. Присяжнюка, О. Михайлюка, В. Лозового [8; 9; 10].

Виклад основного матеріалу. Історія українського селянства – тема, що постійно перебувала і продовжує перебувати у фокусі наукової уваги. Вивчення основних аспектів життя і діяльності українського селянства початку ХХ ст. у всіх його проявах – одне з наріжних завдань сучасної української історіографії, неодноразово підкреслював О. Реєнт [11, 225]. Селянство лишалося домінуючою соціальною групою, хоча його значна частина була

малописемною, зацикленою на важкій землеробській праці, локально обмеженою в своїх інтересах територією волості або щонайбільше повіту, і на всі суспільно-політичні проблеми здебільшого дивилася крізь призму аграрно-природного буття, наділення землею, отримання урожаю тощо.

Погоджуємося з О. Михайлюком, що «селянство, будучи носієм етнічних особливостей, не могло їх від рефлексувати, як і взагалі самостійно виробити якусь ідеологію. Воно було мало сприйнятливим до національно-політичних ідей, сприймаючи їх, у кращому випадку, крізь призму соціально-економічних проблем» [12, с.248], а прикордонне селянство зокрема, постійно перебуваючи під впливом різних політичних систем, виступало елементом маніпуляцій та інструментом для досягнення цілей, які ставили перед собою різні політичні угруповання.

Новітня українська наукова література з історії селянства позначена новими ідеями і уявленнями. Відбувається переоцінка змісту знань, розширення сфери досліджень, пошук нових теоретико-методологічних підходів і системної парадигми для висвітлення ментальності, соціально-політичного та культурно-духовного розвитку селянства.

Протягом першої половини ХХ ст. волинські землі входили до складу різних держав, що, безумовно, визначило специфіку соціально-економічного і політичного життя населення. Зумовлювало різнобічний вплив існуючих політичних систем на формування поглядів різних категорій населення, передусім селянства. Найбільш характерними рисами Волинського краю були такі: глибока провінційність в усі часи існування, перманентна підпорядкованість різних за культурним, економічним і політичним рівнями урядам: литовському, польському, російському, – незмінна пограничність, присутність різного адміністративного поділу, незначна народонаселеність, різноманітність національного і релігійного компонентів.

Унікальність Волинського регіону в зазначений період полягає в тому, що на початок ХХ ст. територіально він перебував під впливом Російської імперії, яка мала певну багатовікову систему цінностей і політичних орієнтирів, що, безумовно, вплинуло на соціально-економічний і політичний устрій. Населення проявляло громадянську активність і брало участь в діяльності різних громадських об'єднань.

З іншого боку, з 1921 р., після підписання Ризького договору, західноукраїнські, зокрема і волинські, землі увійшли до складу Речі Посполитої Польської, що створило якісно нові суспільно-політичні умови, які знайшли прояв у всіх сторонах життя регіону і визначили часткову переорієнтацію поглядів різних верств населення.

Селянство являло собою численну, але малозгуртовану верству соціуму. Від його позиції багато в чому залежав розвиток подій. Зважаючи на це, значний інтерес дослідника викликає зміна політичних поглядів селянства протягом першої половини ХХ століття. Зрозуміло, що різні політичні сили не могли стояти осторонь від процесів і подій, що відбувалися в селі, і всілякими методами намагалися залучити сільське населення до членства у партіях, Союзах і організаціях.

Особливістю політичної свідомості української людності початку ХХ століття було панування групової свідомості. Кожна соціальна група, вважаючи свої інтереси найважливішими, скептично ставилася до інших соціальних груп. Це характерно для робітників і селян, яких роз'єднували різні види господарської діяльності й причетності до засобів виробництва. Відсутність єдиної, вигідною для українства системи цінностей призводила до поширення в Україні великої кількості різних політичних ідеологій, прихильників яких визначало не політичне, а економічне становище цих груп.

Нами виокремлено два основних етапи, які характеризують процес політизації свідомості українського селянства початку ХХ ст. Перший співвідноситься зі скасуванням кріпацтва і зміною психології селянина. На цьому етапі найбільш активні представники селянства набувають елементів національної самосвідомості: усвідомлюють місце, роль і призначення в етнонаціональній структурі суспільства, свою причетність до подій, починають частково розуміти етнополітичні процеси, а також формують здатність приймати і шукати багатовимірні, компромісні шляхи їх реалізації. Другий етап хронологічно співвідноситься з початком ХХ ст. – економічною кризою 1900–1903 рр., яка охопила не лише Російську імперію, а й більшість країн світу; революційними подіями 1905–1907 рр.; Століпінською аграрною реформою 1906 р.; Маніфестом 17 жовтня 1905р., створенням та діяльністю Всеросійського Селянського Союзу (далі – ВСС) [13].

Початок ХХ ст. на Правобережній Україні, й на Волині зокрема, характеризувався високим ступенем напруги суспільно-політична ситуації. Соціально-економічна кон'юнктура спонукала українців до захисту своїх національних прав. Окрім російських монархічно-консервативних організацій, на Волині діяли осередки інших партій: Бунд, Поалей-Ціон, Польська партія соціалістична (ППС), Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП), російські есери, РУП-УСДРП, Волинський учнівський союз та громадські організації національностей, які проживали на Волині [14, 150]. Соціальну базу для діяльності есерів становило селянство, неорганізований пролетаріат, ремісники, робітники невеликих підприємств, дрібна буржуазія. Умови аграрної Волині дозволяли поширювати есерівські ідеї.

Загалом в українському селі спостерігалися суперечливі явища, які складно пояснити з конкретно-історичних позицій: селянські маси поляризуються за політичними поглядами, водчас спостерігається і консолідація селянства, яка виражалася чи підтримкою чи відкиненням тих чи інших ідей та організацій.

Суспільно-політична обстановка на Волині характеризувалася домінуванням провладних організацій. Паралельно з посиленням національних рухів (українського, польського, єврейського) активізувалася діяльність російських шовіністичних організацій. Найбільшою і найвпливовішою організацією з-поміж них був «Союз руського народа». Головний осередок «СРН» у краї – Почаївський відділ – мав розгалужену мережу місцевих осередків, мета яких полягала в розповсюдженні православ'я та підвищенні релігійно-духовного рівня населення [15, 48]. У губернії відбувалося посилення русифікаторського курсу,

відколи у 1901 р. Волинську єпархію очолив архієпископ Антоній (Храповицький). У результаті значна частина духовенства губернії стала основним провідником шовінізму, здійснюючи агресивну політику щодо «іногородців». Одним із завдань діяльності СРН було створення конкуренції українському і польському руху в економічному плані.

Утворення місцевих осередків організацій ВСС в Україні розпочалося доволі активно і отримало широкий резонанс у роки першої російської революції. Населення швидко реагувало на нові віяння – приймали рішення про приєднання до Союзу. І за висновком В. Магася «Україна стала тим її тереном, де організації ВСС набули найбільшого поширення» [16, с. 85]. Волинь не дуже активно включилася в цей процес, хоча в другій половині 1905 – січні 1906 рр. діяла 1 губернська організація (що становило 25% від усіх організацій ВСС в Україні) та 2 волосних і сільських. Діяльність губернської організації на Волині продовжувалася аж до 1908 р., а в 1907 р. виникає ще одна повітова [16, 89]. Членами цих організацій були місцеві селяни, обрані на селянському сході. У Волинській губернії діяло 4 таких організації, в Подільській – 20 [17, 187]. Серед форм протесту найбільш часто застосовувалася страйкова боротьба, яка проходила за більш-менш однаковою схемою.

Представники ВСС вимагали не лише землі, а й свободи. Буквальне її розуміння визначалося як вимога народоправства, хоча конкретні форми її не визначались. У найбільш прийнятному варіанті це була участь усіх верств у виборах до місцевих органів влади, вибори в Установчі збори, і в більшості випадків – збереження інституту царя, який повинен був стати головним адміністратором.

Аналізуючи соціальний склад організаторів та пропагандистів Союзу на Волині в окреслений хронологічний період, констатуємо присутність різних соціальних прошарків: у лютому 1906 – 1908 рр. – 6 селян, 1 вчитель, 1 – запасний [16, 95]. Так, «умістечку Турійськ Ковельського повіту Волинської губернії в 1905-1906 рр. ідеї Української радикальної партії пропитували студент В.Столярський, учитель С.Остапенко, селянин Г.Тарасюк. А місцеві селяни під впливом революційної агітації ухвалили рішення про приєднання до Всеросійського селянського союзу» [18, 96].

Агітаційна робота була чи не найдієвішим засобом просвіти всіх категорій населення та залучення до будь-яких організацій. Так, листівки, відозви, заклики, прокламації, постанови, які стосувалися діяльності ВСС, друкувалися і розповсюджувалися по-різному. У липні-серпні 1906 р. у Волинській, Чернігівській та Харківській губерніях набули певного поширення прокламації «Воззвание Всероссийского крестьянского союза» з приводу розпуску I Думи [29, 3; 20, 9; 21, 1]. Ряд листівок до виборів у II Думу («Граждане крестьяне», «Кто ты, чёрная сотня» та примірники Київського відділу ВСС зі штампом Київського Бюро ВСС «К крестьянам») на початку 1907 р. в окремих населених пунктах знаходили на Волині. Часто паралельно з нею розповсюджувалася листівка з тими ж реквізитами під назвою «Товарищи-крестьяне!», в якій селян закликали утворювати братства селянської бідноти та об'єднуватися у ВСС [22, арк. 105 зв.-107; 23, арк. 2-4;

24, арк. 98; 25, арк. 23.]. Наприклад, у першій половині 1907 р. на Волині (Кременецький повіт) поширювалися прокламації: «Товарищи крестьяне», «Господину сельскому старосте», «Проспись крестьянин», від бойової дружини Селянського союзу – листівка українською мовою «За працю, за землю, за волю», від імені члена таємного селянського союзу А. Горемики – «Письмо крестьянина к крестьянам» від Дубенського комітету Волинського селянського союзу [26, 3; 27, 591].

Міцні позиції в першій половині ХХ ст. мав на Волині польський суспільно-політичний рух. За характером та ідеологією в його розвитку можна виокремити також три напрями: консервативний, націоналістичний та соціалістичний [28, 99–100]. 1920–1930-ті рр. на Волині характеризувалися активізацією діяльності польських організацій, до участі в яких залучалося і місцеве населення. Так, 26 вересня 1937 р. у Луцьку відбувся з'їзд «Волинського Союзу Сільської Молоді», в якому взяло участь 500 делегатів із різних місць. Як засвідчують матеріали з'їзду, «Союз Сільської Молоді» нараховує 7454 члена, з яких – 5712 українців [29, 707].

10 жовтня того ж року в Луцьку з ініціативи Волинської Рільничої палати, відбувся з'їзд Волинського села. У ньому взяло участь представники таких організацій: *Wojewodz, Towarzystwo Organizacyj I Kolek Rolniczych, Wojewodska Organizacja Kot Gospodyn Wiejskich pracy W.T.O. I K.R. w Lucku, Zwiasek Spoldzielni Rolniczych I Zarobkowo Gospodarezych R.P., Okr. Zwiasek w Lucku, Wolynski Zwiasek Spoldzielczy «Hurt» I Wolynski Zwiasek Mlodziezy Wiejsk'ej*. На з'їзді було виголошено реферати «Про господарчий розвиток волинського рільництва» та «Керунок громадсько-організаційного поступу волинського села» [29, 708].

Висновки. Політичні уявлення та пріоритети селянства в революційну добу викристалізувалися століттями, ґрунтувалися на життєво стійких правових цінностях і були досить мінливими, що, безсумнівно, було відображенням духу переломної епохи. Політичні процеси в селянському середовищі пов'язані з феноменом умовно західного пограниччя, ставили селян у досить складні умови. Значний вплив та збереження активної присутності інститутів католицької церкви, польськомовний чинник, відбиток багатовікового перебування в Російській імперії із певною системою політичних цінностей та орієнтирів справили свій вплив на повільну, складну але цілком закономірну участь селянства у пробудженні, зростанні та формуванні політичної свідомості та безпосередньої участі в різнопланових об'єднаннях.

Список використаної літератури та джерел:

1. Магась В. О. Соціальне обличчя Всеросійського селянського союзу / В. О. Магась // *Молодь в умовах нової соціальної перспективи. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 25–26 березня 2009 року)*. – Житомир, 2009. Ч. 1. – С. 294–296.
2. Федьков О.М. Федьков О. М. *Селянству – влада і земля! Всеросійський селянський союз в Україні у 1905–1907 рр.* / О. М. Федьков, В. О. Магась. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. – 320 с.
3. Колесниченко Д. А. *Всеросійський селянський союз в 1905–1907 гг.* / Д. А. Колесниченко. – М.: *Институт российской истории РАН*, 2006. – 310 с.
4. Куренишев А. *Всеросійський селянський союз. 1905-*

- 1930 гг. Мифы и реальность / А. А. Куренышев. – М.: АИРО-XX; СПб.: Дмитрий Буланин, 2004. – 336 с.
5. Бундак О.А. Діяльність Всеросійського Селянського Союзу в Україні: регіональний аспект / О.А.Бундак // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис – Число 16. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. – С. 80-84.
6. Марочко В.І. Українська селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861-1919 рр.). – К., 1993.
7. Корновенко С. В. Аграрна політика білоруських урядів А. Денікіна, П. Врангеля на підконтрольних їм українських територіях (1919 – 1920 рр.): історіографічний процес 1919 – 2000-х рр. / С. В. Корновенко. – Черкаси: Ант, 2008. – 277 с.
8. Присяжнюк Ю. Ю.П. Українське селянство: еволюція, ментальність, традиціоналізм / Ю. П. Присяжнюк / Навч. посіб. – Черкаси.: Відлуння-Плюс, 2002, – 119 с.
9. Михайлюк О. В. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: Соціокультурні процеси: Монографія / О.В. Михайлюк. – Дніпропетровськ: Вид-во «Інновація». – 2007. – 456 с.
10. Лозовий В. С. Проблеми політичної культури українського селянства в добу Центральної ради (1917-1918 рр.) / В.С. Лозовий // Проблеми історії України ХІХ-ХХ ст. – Вип. ХІІ. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – С. 166-174
11. Реєнт О. П. Історія України ХІХ – початку ХХ ст.: методологічний зріз та тематичні напрямки наукового пошуку / О. П. Реєнт. – ВДЖ. – 2010. № 2. – С.218-232.
12. Михайлюк О. В. Щодо ролі національного чинника в формуванні політичної поведінки українського селянства часів революції та громадянської війни (1917-1920 рр.) / О.В.Михайлюк // Український селянин. – № С.247- 250.
13. Бундак О. А. Вплив загальнодержавних процесів у Російській імперії на політизацію українського селянства наприкінці ХІХ– на початку ХХ ст. / О. Бундак // Науковий вісник Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки: Історичні науки. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2013. – № 12 (261). – С.15 – 20.
14. Костриця М.Ю. Житомир: Підручник з краєзнавства / М.Ю. Костриця, Р.Ю. Кондратюк. – Житомир: Косенко, 2006. – 464 с.
15. Омелянчук І.В. Черносотенное движение на Украине в 1904–1914 гг.: Дис... канд. ист. наук: 07.00.01 / Киевский ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1997. – 195 л.
16. Магась В.О. Всеросійський селянський союз в Україні у 1905-1907 рр.: дис. ... канд. іст. наук :07.00.01 – Історія України / В. О. Магась. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 297 с.
17. Федьков О. М. «Знищити в селянському русі риси пугачовщини...» (Політичні партії і Всеросійський селянський союз в Правобережній Україні у 1905 році) / О. М. Федьков // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 8(10). – С. 264–283.
18. Борисенко В. Й., Непорожня Г. А. Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 - першій половині 1907 рр. / В.Й.Борисенко, Г.А.Непорожня. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. – 149 с.
19. ЦДІА в м. Києві. Ф.318. – Оп. 1. – Спр. 1845. – 53 арк.
20. ЦДІА в м. Києві. Ф.1439. – Оп. 1. – Спр. 509. – 434 арк.
21. Державний архів Харківської області. – Ф. 3. – Спр. 1499. – 6 арк.
22. Київ, ЦДІАФ.1600. – Оп. 1. – Спр. 635. – 450 арк.
23. ЦДІА в м. Києві. Ф. 442. Спр. 1646. – 41 арк.
24. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). Ф. 2. – Оп. 221. – Спр. 189. – 138 арк.
25. ДАКО. Ф. 2. – Оп. 223. – Спр. 56. – 37 арк.
26. ДАКО. Ф.1335. – Оп. 1. – Спр. 826. – 6 арк.
27. ДАКО. Ф.1335. – Оп. 1. – Спр. 922. – 701 арк.
28. Білобровець О. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863– 1914 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2005. – 230 с. 24.
29. Церква і нарід. Двогосподарство присвячений церковним і церковно-громадським справам. Ч.20. Крем'янець, 1937. – 1 жовтня.

References:

1. Mahas, V. (2009). *The social face of All-Russian Peasant Union. Youth in the conditions of new social perspective*. Zhytomyr: Materials of XI International scientific and practical conference. 1, 294–296. (in Ukr.)
2. Fedkov, O. & Mahas, V. *Power and land – to the peasantry! All-Russian Peasant Union in Ukraine in 1905–1907*. (2011). Kamianets-Podilskyi : Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi national university. (in Ukr.)
3. Kolesnichenko, D. *Vserosiyjskiy krestyanskiy soyuz v 1905–1907 rr.* (2006). Moskva: Instytut rosiys'koyi istoriyi RAN (in Rus.)
4. Kurenyshev, A. *Vserosiyjskiy krestyanskiy soyuz. 1905-1930 . Mify i realnost.* (2004). Moskva: AYRO-XX; St.-Petersburg: Dmitriy Bulanin (in Rus.)
5. Bundak, O. *Diyal'nist' Vserosiy's'koho Selyans'koho Soyuzu v Ukrayini: rehional'nyy aspekt.* (2016). Litopys Volyni.Lutsk: Skhidnoieuropeyskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 80–84. (in Ukr.)
6. Marochko, V. *Ukrayins'ka selyans'ka kooperatsiya: istoryka-teoretychnyy aspekt (1861-1919 rr).* (1993). Kyiv. (in Ukr.)
7. Kornovenko, C. *Ahrarna polityka byllohvardiys'kykh uradyv A. Denikina, P. Vranhelya na pidkontrol'nykh yim ukrayns'kykh terytoriyakh: istoriohrafichnyy protses (1919 – 1920 pp.): istoriografichnu proces 1919 – 2000-x rr.* (2008). Cherkasy: Ant (in Ukr.)
8. Prsyazhnyuk, YU. *Ukrayins'ke selyanstvo: evolyutsiya, mental'nist', tradytsionalizm.* (2002). Cherkasy.: Vidlunnia-Plus. (in Ukr.)
9. Mykhailiuk, O. *Selianstvo Ukrainy v pershi desiatylittia XX st.: Sotsiokulturni protsesy* (2007). Dnipropetrovsk: Vyd-vo «Innovatsiia». (in Ukr.)
10. Lozoviy, V. *Problemy politychnoi kultury ukraynskoho selianstva v dobu Tsentralnoi rady (1917-1918 rr.)*. (2006). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy Problemy istorii Ukrainy XIX- XX st. (Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy), 12, 166-174. (in Ukr.)
11. Reient, O. *Istoriia Ukrainy XIX - pochatku XX st.: metodolohichniy zriz ta tematychni napriamky naukovooho poshuku.* (2010). Ukraynskiy istorychnyi zhurnal, 2, 218-232. (in Ukr.)
12. Mykhailiuk, O. *Shchodo roli natsionalnoho chynnyka v formuvanni politychnoi povedinky ukraynskoho selianstva chasiv revoliutsii ta hromadianskoi viiny (1917-1920 rr.)*. (2005). Ukraynskiy selianyn, 2005, 247-250. (in Ukr.)
13. Bundak, O. *The impact of nationwide processes in the Russian Empire on the politicization of the Ukrainian peasantry in the late XIX - early XX century.* (2013). Lutsk: Scientific Herald Eastern National University Ukrainian Historical Science. (Lutsk: VNU Lesya Ukrainka's name), 12 (261), 15–20. (in Ukr.)
14. Kostrytsia M. & Kondratiuk R. *Zhytomyr: Pidruchnyk z kraieznavstva.* (2006). Zhytomyr: Kosenko. (in Ukr.)
15. Omelianchuk, Y. *Chernosotennoe dvyzhenye na Ukrayne v 1904–1914 hh.: dys. kand. yst. nauk: 07.00.01(1997).* Kyevskiy un-t ym. T. Shevchenko. (in Ukr.)
16. Mahas', V. *Vserosiy's'kyy selyans'kyy soyuz v Ukrayini 1905-1907 rr.* dys. kand. ist. nauk 07.00.01 (2009). Kam'yanets'-Podil's'kyy (in Ukr.)
17. Fedkov, O. «Znyshchyty v selianskomu rusi rysy puhachovshchyny...» (Politychni partii i Vserosijskiy selianskiy soyuz v Pravoberezhnii Ukraini u 1905 rotsi). *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu* (2002). Kamianets-Podil'skiy 8(10). 264–283. (in Ukr.)
18. Borysenko, V. & Neporozhnia H. *Suspilno-politychna diialnist uchyteliv i uchnivskoi molodi Ukrainy v 1900 - pershii polovyni 1907 rr.* (2002). Kyiv: NPU im. M.P.Drahomanova. (in Ukr.)
19. Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (hereinafter referred to as CSHAUK). – 318, 1, 1845. (in Ukr.)
20. CSHAUK. – 1439, 1, 509. (in Ukr.)
21. DAKhO. –3, 1499. (in Ukr.)
22. CSHAUK. – 1600, 1, 635. (in Ukr.)

23. CSHAIK. – 442, 1, 1646. (in Ukr.).
24. *Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti* (hereinafter referred to as DAKO) – 2, 221, 189. (in Ukr.).
25. DAKO. – 2, 223, 56. (in Ukr.).
26. DAKO. – 1335, 1, 826. (in Ukr.).
27. CSHAIK. – 1335, 1, 922. (in Ukr.).
28. Bilobrovets, O. *Suspilno-politychnyi rukh poliakiiv Pravoberezhnoi Ukrainy u 1863– 1914 rr.: dys. kand. ist. nauk 07.00.01 (2005). Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi universytet.* (in Ukr.).
29. Tserkva i narod. *Dvotyzhnevyyk prysviacheniy tserkovnym i tserkovno-hromadskym spravam.* (1937). Kremianets. Ch.220. (in Ukr.).

O. Bundak

THE INTEGRATION OF THE UKRAINIAN PEASANTRY ON THE BORDER TERRITORIES INTO THE PUBLIC ORGANIZATIONS (UNIONS, COMMUNITIES)

In the conditions of Ukraine's development, the formation of national consciousness and the preservation of the historical memory of the Ukrainians are among the top-priority tasks facing scientists and citizens in general. Therefore, scientists study the activities of diverse associations, organizations and unions operating on the western borderlands.

During the first half of the 20th century Volyn lands were part of different states, which definitely determined the specifics of social-economic and political life of the population. It had the versatile impact of existing political systems on the formation of the views of various categories of the population, including the peasantry.

The most characteristic features of Volyn region were: deep provincialism at all times of existence; permanent subordination to governments at different cultural, economic and political levels - Lithuanian, Polish, and Russian; unchanged boundaries; the presence of different administrative divisions; insignificant population; diversity of national and religious components.

The uniqueness of Volyn region during the period under consideration is that at the beginning of the 20th century it was territorially under the influence of the Russian Empire, which had a certain centuries-long system of values and political orientations, which certainly undermined the social-economic and political structure. The population displayed civil activity and participated in the activities of various public associations.

On the other hand, since 1921, after the signing of the Riga Treaty, Western Ukraine, including the Volynian lands, became the part of Rzecz Pospolita, which created qualitatively new social-political conditions that found manifestation in all aspects of region's life and identified a partial reorientation of views of different segments of the population.

The peasantry was a large but not united force, and those whose ideas, platform or position it supports, determined the further course of events (as the events of 1917 showed later). Therefore, the researcher is interested in the changing the political views of the peasantry during the first half of the XX century. Different political forces could not stand aside from the processes and events that took place in the village, and tried to involve the rural population in various parties, unions and organizations in all sorts of ways: the ARPU, the Bund, the Poalei-Zion, the Polish Socialistic Party (PSP), The Russian Social-Democratic Labor Party (RSDLP), the Russian Social Revolutionaries, the Volyn Student Union, and the public organizations of nationalities living in Volyn.

The first half of the XX century was characterized not only social-political and economic disasters, but also demonstration of the rapid growth of peasants' political consciousness in the process of revolutionary struggle.

Key words: *politicization, peasantry, political organization, political party, forms of protest, unions, associations, consciousness, mentality.*

УДК 94(470+571) «1906/1914»
DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-18-27

I. Г. Верховцева

кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ПОВСТАЛІ ГРОМАДИ: САМОВРЯДУВАННЯ СЕЛЯН У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОТРЯСІНЬ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Охарактеризовано становище селянського самоврядування в умовах реалізації реформ 1906 – 1912 рр. Наголошено, що інституціоналізація колективної земельної власності сільських громад та їх суб'єктивізація наприкінці XIX ст. на тлі управлінської ретрадиціоналізації села зцементували корпоративні принципи функціонування нижчої ланки селянського самоврядування. Її революціонізація в 1902 – 1907 рр. свідчила про організований самозахист селянськими корпораціями своїх інтересів. Натомість суперечливою реформаторською діяльністю уряду в 1906 – 1911 рр., з одного боку, стимулювалися індивідуалізація земельної власності та соціальних взаємин на селі, але з іншого – колективна власність сільських громад на землю і надра зміцнювалася, а самі громади перетворювалися на територіальні спільноти. Застосовуючи традиційні механізми колективного самозахисту та організаційний потенціал свого самоврядування, ці громади чинили опір реформам, позаяк ті загрожували корпоративності села. Оскільки ж провідником нового аграрного курсу був бюрократизований волосний істеблішмент, це поглибило кризу самоврядування селян, провокувало його розкол і вело до втрати урядом важелів впливу на село.

Ключові слова: *селянське самоврядування, Російська імперія, реформи 1906 – 1912 рр., сільська громада, волость.*

Постановка проблеми. Осмислення сутності революційних процесів у Російській імперії на початку ХХ ст. спонукає до з'ясування витоків цих доленосних для Європи подій. Одним із чинників, що сприяв тим часом революційному зриву села, було селянське самоврядування [1, 16]. Його становище в умовах суспільно-політичних потрясінь початку ХХ ст. вивчено не достатньо. Найменш дослідженим є функціонування цього інституту впродовж 1906 – 1914 рр., коли в умовах приборкання революційних виступів селян уряд Романових розпочав аграрне оновлення країни. Складовою процесів соціальної трансформації села стало нівелювання організаційно-правових засад діяльності установ селянського самоврядування і колективний опір урядовим новаціям суб'єкт-об'єктів його нижчого рівня – сільських громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарно діяльність установ селянського самоврядування в умовах реалізації реформ 1906 – 1912 рр. висвітлено істориком початку ХХ ст. І. Чернишевим [2], радянськими дослідниками А. Бондаревським [3], Г. Герасименком [4]. У працях низки новітніх вітчизняних [5 – 12] і закордонних (російських [13 – 21] та західних [22 – 24]) учених тією чи іншою мірою порушено проблему співвідношення під час реалізації нового аграрного курсу 1906 –